

**ИЗМЕРЕНИЯТА НА „ДРУГОСТТА“ СПОРЕД УЧЕБНИЯ
ПРЕДМЕТ „РОДИНОЗНАНИЕ“ / „ОКОЛЕН СВЯТ“ В 1. И 2.
КЛАС**

Език и култура в съвременното образование

Красимира Димчева Узунова

**THE DIMENSSIONS OF „DIFFERENCE“ ACCORDING TO
SCHOOL SUBJECT NATIONAL STUDIES / SURROUNDING
WORLD IN 1. AND 2. GRADE**

Krasimira Dimcheva Uzunova

Abstract: The text below shows some aspects of "difference" according to school subject National studies and Surrounding world in 1. and 2. grade. In the beginning are defined the boundaries of "difference" – who are "we" and "the others", when this problem was first analysed, what are the sources used in this article. The first paragraph is based on the problem in 1st grade, and the second one is based on the 2nd grade. At the end the conclusions are shown.

Key words: otherness, surrounding world, native studies, first grade, second grade

Увод

Представеният текст разглежда темата за „другостта“, включена в учебния предмет „Родинознание“ / „Околен свят“ в 1. и 2. клас. Следва обаче да се направят няколко уточнения, които да внесат яснота в параметрите на изследователския проблем.

На първо място, темата за „другия“ е подробно проучвана от различни хуманитаристи както в България, така и по света – най-вече историци, психолози, социолози и т. н. (Mutafchieva, 1994, p. 16–22; Dimitrova, 2003, p. 62–64; Kazakov, 1998, p. 3–7; Kirilova, 2019, p. 440–443). Надя Данова посочва, че този въпрос се повдига за пръв път на международно ниво след Първата световна война (1914–1918) и периодично се поставя на дневен ред в отделни страни (Danova, 1993, p. 3–4). Любопитно е да се отбележи една интересна закономерност – темата за „другия“ обикновено се повдига в научно обръщение след голям военен конфликт, например след края на Първата световна война, след края на Втората световна война (1939–1945) или след края на Студената война (1947–1992, границите на тази война са дискуссионни). Навярно това е така, защото след война се търсят мостове на сближение, а не толкова на конфронтация. Тогава, след като за един век има толкова много изследвания по въпроса, **какво ново може да се каже по темата?** В хода на проучването на проблема се оказва, че „другостта“ се променя – ако

преди сто години или дори трийсет „другият“ има едни параметри, то днес те са доста по-различни.

На второ място, редно е да се посочи **какво точно се има предвид под учебните предмети „Родинознание“ и „Околен свят“**. В 1. и 2. клас децата усвояват интегрирани базови знания, умения и отношения за заобикалящата ги близка природна и обществена среда (Учебна програма по родинознание за 1. клас; Учебна програма по Околен свят за 1. клас; Учебна програма по родинознание за 2. клас; Учебна програма по Околен свят за 2. клас). В близкото минало всичко това се е изучавало по учебния предмет „Роден край“, преименуван впоследствие на „Околен свят“, а тенденцията е той отново да бъде преименуван – този път на „Родинознание“. Преименуването е чисто техническо, продиктувано от политически съображения, но съдържанието остава същото. В момента в 1. клас децата изучават „Родинознание“, а тези от 2. клас „Околен свят“. В съдържателно отношение обаче предметът е един и същ. Идеята е малките ученици от 1. и 2. клас да разширят достатъчно знанията си, натрупани в подготвителните групи (обикновено в детските градини, но не само) по образователно направление „Околен свят“, както и да се осъществи връзка с по-задълбочените предмети в 3. и 4. клас „Човекът и обществото“ и „Човекът и природата“.

На трето място, ще бъдат конкретизирани **изворите материали**, които бяха обработени, за да се извлече информация как е представена „другостта“ пред първокласниците и второкласниците. От една страна, това са **учебните програми** по „Родинознание“/„Околен свят“ за 1. и 2. клас. Заради извършващата се промяна, бяха разгледани както учебните програми по „Околен свят“, така и тези по „Родинознание“ – общо четири учебни програми. От друга страна, бяха анализирани **учебниците**, които се ползват в училище. Съгласно Приложение 2 от 27 януари 2021 г. към Заповед # РД 09-1641/25.01.2021 г., допълнена със Заповед № РД09-3175/27.05.2022 г. и Заповед № РД09-3335/15.06.2022 г. на министъра на образованието и науката, към момента на предаване на настоящия текст за учебната 2022/2023 г. са одобрени и ще се използват в училище пет учебника за първи клас по „Родинознание“ за първи клас и пет учебника по „Околен свят“ за втори клас:

- Мирчева, И. (2021). Родинознание 1. клас. С.: Клет България.
- Петрова, В., Янакиева, Е., Първанова Й., Стоянова, Р. (2021). Родинознание 1. клас. С.: Клет България.
- Гетова, Д., Качамакова, Н., Русимова, Д. (2021). Родинознание 1. клас. С.: Просвета Аз Буки.
- Василева, Е., Цветанска, С. (2021). Родинознание за 1. клас. С.: Просвета плюс.
- Найденова, Л., Зафирова, Л., Лазарова, С. (2021). Родинознание за 1. клас. С.: Просвета София.

- Мирчева, И. (2017). Околен свят за 2. клас. С.: Клет България.
- Петрова, В., Янакиева, Е., Първанова, Й., Стоянова, Р. (2017). Околен свят 2. клас. С.: Булвест 2000.
- Василева, Е., Цветанска, С. (2017). Околен свят за 2. клас. С.: Просвета Плюс.
- Зафирова, Л., Лазарова, С. (2017). Околен свят за 2. клас. С.: Просвета София.
- Стефанова, Т., Димитрова, С., Марина, Ж., Ананиева, Г. (2017). Околен свят за 2. клас. Варна: Бит и техника.

От гореизброените не беше намерен единствено последният учебник, така че неговото съдържание не е взето предвид. Освен това учебните помагала и книгите за учителя също не са анализирани, тъй като до голяма степен те дублират съдържанието на учебниците и имат второстепенна функция. За сравнение и допълнение са представени и по-стари учебници, одобрени от Министерство на образованието и науката (МОН) – повечето са издадени през 2016 и 2017 г., но има и два от 2008 г. При изписването на заглавията на учебниците за улеснение бяха използвани навсякъде арабски цифри.

Измеренията на „другостта“ по „Родинознание“/„Околен свят“ в 1. клас

Още в началото трябва да се посочи, че учебниците по „Родинознание“ за 1. клас, както и по-старите версии по „Околен свят“ отново за 1. Клас, са изключително съобразени с детето и неговата 6–7-годишна възраст. Текстовете са много малко, преобладават изображенията – най-вече рисунки и снимки, има много пъзели, лабиринти и други дидактични материали, полиграфическото изпълнение е на високо ниво, а самите учебници са кратки (между 56 и 80 страници). Това се прави, тъй като малките новопостъпили в училище деца все още не са свикнали с новата среда и режим, те са работили единствено с познавателните книжки от подготвителните групи. При липсата на достатъчно текст в учебника, основната информация за учениците идва от учителя, което определя и неговата ключова роля. От значение е също така и учебната програма, защото тя задължава педагозите да наблегнат на някои конкретни моменти, да споменат конкретни нови понятия и по този начин да изградят определени нагласи у малките ученици.

Сравнителният анализ на материалите показва тенденция към изграждане на родолюбиви нагласи у първокласниците – учебната програма по „Околен свят“ и тази по „Родинознание“ (и двете за 1. клас) са почти еднакви, но все пак се наблюдават разлики. Например при краткото представяне на програмите още в уводните им части те съвпадат до голяма степен – в новата учебна програма обаче е добавено, че учебниците трябва да изградят „ценности като родолюбие, уважение към бита, културата и традициите на народа ни, почит към нравствени

добродетели и героизма на предците, зачитане на правилата“ (Учебна програма по родинознание за 1 клас (общообразователна подготовка) (в сила от учебната 2021 – 2022 година), с. 1). Действително учебниците са изработени в такава насока – в тях присъстват теми като „Моята родина празнува Трети март“, „24 май“ (Мирчева, 2021, с. 46–47, с. 68–69) и други празници – може би не на всякъде се споменават чрез думи, но като изображения присъстват Баба Марта, Коледа, Нова Година, Великден, Никулден, Гергьовден и др. Прави се разграничение между национален, официален и битов празник. Във всички учебници, съобразно учебната програма, са поместени знамето и текстът на химна (понякога само началните строфи (Василева, Цветанска, 2021, с. 40).

В същото време в 1. клас на учениците индиректно е предоставена информация, че не всички са еднакви – например много често има деца с увреждания, към които трябва да проявим уважение и разбиране, а ако можем, и да им помогнем. „Различните“ деца най-често са представени чрез инвалидна количка. Примерите в това отношение са наистина много, като поне три учебника за 1. клас (без този на Гетова, Качамакова, Русимова, 2021, а за Петрова, Янакиева, Първанова и Стоянова, 2021, няма информация) поместват такива изображения (Mircheva, 2021, p. 7, 9–11, 16, 25, 43, 50–51, 74–75; Vasileva, Tsvetanska, 2021, p. 4, 7, 15, 481 58–59; Naydenova, Zafirova, Lazarova, 2021, p. 6–7). „Другият“ може да е представен и като дете/възрастен с очила или бастун. Внушението е да помагаме на всички в неравностойно положение – вж. урока „Спазвам правата на другите и своите отговорности“ (Petrova, Yanakieva, Parvanova, Stoyanova, 2016). Тази идея, да се помага на хората с някакво увреждане, като че ли за пръв път се поставя за разглеждане така масово в началните етапи на българското средно образование (Angelova, 2008, p. 4–51). Авторката изследва български учебник по история от 1866 г., където „другият“ е наш враг, обикновено съседски народ, с който общуването се осъществява чрез войната.

Измеренията на „другостта“ по „Околен свят“ във 2. клас

Учебното съдържание по „Околен свят“ във 2. клас е в процес на трансформация. От една страна, учебната програма е променена, а предметът „Околен свят“ във 2. клас вече ще се нарича „Родинознание“. От друга страна обаче, новите учебници все още не са готови, така че в училище се ползват учебниците от 2017 г. Новата учебна програма по „Родинознание“ също е леко изменена спрямо тази по „Околен свят“, като и тук идеята е да се наблегне повече на родолюбието. От учебниците, които са актуални за учебната 2022/2023 г., бяха прегледани четири. Не беше намерен учебникът на Стефанова, Димитрова, Марина, Ананиева (2017). От намерените този на Мирчева е по-голям – 80 страници, другите са по 68 и 72 страници (Zafirova, Lazarova, 2017; Vasileva, Tsvetanska, 2017; Petrova, Yanakieva, Parvanova, Stoyanova, 2017). Отново

преобладават изображенията пред текста, уроците са кратки и добре структурирани (обикновено по две страници, с много въпроси, задачи и материали, които да провокират естественото любопитство на малкия ученик).

Сред разгледаните теми осезателно присъстват такива за празниците, но вече не само традиционните български, а и чужди. Тук разнообразието е наистина голямо – споменати са както националният празник 3. март, така и други официални и битови празници, включително и на малцинствата в България. Сред празниците на другите общности най-често се отбелязват Рамазан Байрам (на турската общност, но това е и общ мюсюлмански празник), Василица (на ромите), Пасха (на евреите), Вартавар и Харутюн Задиг (на арменците). В някои учебници изрично е посочено, че „Република България е отечество на всички български граждани.“ (Petrova, Yanakieva, Parvanova, Stoyanova, 2017, p. 65). Понякога празниците на чуждите общности са изразени чрез народни носии на съответния народ (Petrova, Yanakieva, Parvanova, Stoyanova, 2017, p. 13; Kulina, 2017, p. 12).

Отново е обърнато внимание на хората с различни увреждания, като и във 2. клас тенденцията е те да се представят чрез дете в инвалидна количка (Mircheva, 2017, p. 4, 9, 58–59; Petrova, Yanakieva, Parvanova, Stoyanova, 2-17, p. 3, 10, 49; Zafirova, Lazarova, 2017, p. 22). Понякога „другият“ е сляп, с бастун и куче водач, или пък с по-тъмен цвят на кожата (Vasileva, Tsvetanska, 2017, p. 49; Mircheva, 2017, p. 4, 31). По-рядко са възрастни хора или такива с очила (обикновено възрастните спадат към „другите“, тъй като имат нужда от помощ, към тях трябва да се подходи с уважение и толерантност). В по-стар учебник, но одобрен от МОН, в една от урочните единици – „Сетивни органи“, към учебника на Елена Кулина (Kulina, 2017, p. 49) директно е зададен въпросът „Как можем да помогнем на хората с увреждания?“ Отново внушението е да се подходи с разбиране към другите, а в случая това са хората с различни увреждания.

Заклучение

Какви изводи могат да се направят на база на прегледаните документи и материали?

Първо, темата се поставя за разглеждане в България още преди век, но тя е актуална и в момента, тъй като в обединена Европа общото трябва да надделее над различното.

Второ, чрез опозицията „ние – другите“ разбираме кои сме ние и кои – другите. Очевидно, „ние“ сме: 1) българи; 2) граждани на Европейския съюз и демократи; 3) с добро социално положение; 4) толерантни и емпатични. Другите: 1) не са българи; 2) възможно е да не са граждани на Европейския съюз; 3) имат нисък социален статус (може да са с физическо или друго увреждане). И въпреки че другият има различна религия и свои различни празници, той се представя като

достоеен гражданин на Република България, с близки и дори еднакви с нашите ценности, идеали, мечти и стремежи.

Трето, образът на другия се променя. Ако до преди само тридесет години „другият“ е бил съседът (най-вече грък или турчин), то в момента „другият“ е турчин, ром, евреин или арменец (според учебните програми и учебниците за 1. и 2. клас). Може би гърците вече не са „други“, различни от „нас“, защото са част от ЕС.

Четвърто, темите за „другостта“ във 2. клас са повече от тези в 1. клас (най-малкото се споменават повече чужди празници).

Пето, впечатление направи отношението към войната. До преди век една от формите на общуване (но не единствена) между „нас“ и „другите“ е войната. Понастоящем обаче, макар и индиректно да се дефинира връзката „ние – другите“, акцентът е върху миролюбието, взаимното уважение и толерантността.

Използвана литература

- Ангелова, Р. (2008). Измеренията на другостта в „Кратка българска история“ (1866) на Драган Цанков. *Минало*, кн. 1, 42–51.
- Василева, Е., Цветанска, С. (2008).** *Околен свят за 2. клас*. София: Просвета.
- Василева, Е., Цветанска, С. (2016).** *Околен свят за 1. клас*. София: Просвета Плюс.
- Василева, Е., Цветанска, С. (2017).** *Околен свят за 2. клас*. София: Просвета Плюс.
- Василева, Е., Цветанска, С. (2021).** *Родинознание за 1. клас*. София: Просвета плюс.
- Гетова, Д., Качамакова, Н., Русимова, Д. (2016).** *Околен свят за 1. клас*. София: Просвета Азбуки.
- Гетова, Д., Качамакова, Н., Русимова, Д. (2021).** *Родинознание 1. клас*. София: Просвета Аз Буки.
- Данова, Н. (1993).** Представата за „другия“ на Балканите: образът на гръка в българската книжнина през XV – средата на XIX век. *Исторически преглед*, кн. 6, 3–35.
- Димитрова, Л. (2003).** За другостта като социокултурен проблем и литературното образование. *Български език и литература*, кн. 4, 62–64.
- Зафирова, Л., Лазарова, С. (2017).** *Околен свят за 2. клас*. София: Просвета София.
- Кабасанова, М., Манолов, К., Стоянова, П. (2008).** *Околен свят за втори клас*. София: Просвета.
- Казаков, Г. (1998).** Образът на „другия“ в българските учебници по история (по материали от учебниците по история за 11 клас). *Литература*, бр. 19, 3–7.

- Кирилова, Л.** (2019). Образът на другия. *Хармония в различията. Сборник с доклади. Научна конференция „Хармония в различията“* София, 10.12.2019. Състав. Ж. Назърска, Св. Шапкалова. София: АИ „За буквите – О писменехъ“, 440–443.
- Кулина, Е., Георгиева, Р., Касабова, М.** (2017). *Околен свят за първи клас.* София: Питагор, Златното пате.
- Кулина, Е.** (2017). *Околен свят за втори клас.* София: Питагор; Златното пате.
- Мирчева, И.** (2016). *Околен свят за 1. клас.* София: Анубис.
- Мирчева, И.** (2017). *Околен свят за 2. клас.* София: Клет България.
- Мирчева, И.** (2021). *Родинознание 1. клас.* София: Клет България.
- Мутафчиева, В.** (1994). Фолклорното мислене и образът на „другия“. *Проблеми на културата*, кн. 2–3, 16–22.
- Найденова, Л, Зафирова, Л., Лазарова, С.** (2016). *Околен свят за 1. клас.* София: Просвета.
- Найденова, Л., Зафирова, Л., Лазарова, С.** (2021). *Родинознание за 1. клас.* София: Просвета София.
- Петрова, В., Янакиева, Е., Първанова, Й., Стоянова, Р.** (2017). *Околен свят за 1. клас.* София: Булвест 2000.
- Петрова, В., Янакиева, Е., Първанова, Й., Стоянова, Р.** (2017). *Околен свят за 2. клас.* София: Булвест 2000.
- Петрова, В., Янакиева, Е., Първанова, Й., Стоянова, Р.** (2021). *Родинознание за 1. клас.* София: Клет България.
- Стефанова, Т., Димитрова, С., Марина, Ж., Ананиева, Г.** (2017). *Околен свят за 2. клас.* Варна: Бит и техника.
- Учебна програма по родинознание за I клас (общообразователна подготовка) (в сила от учебната 2021 – 2022 година)* <https://web.mon.bg/bg/1699> [последно влизане 31.07.2022 г.]
- Учебна програма по околен свят за I клас (общообразователна подготовка)* <https://web.mon.bg/bg/1699> [последно влизане 31.07.2022]
- Учебна програма по околен свят за II клас (общообразователна подготовка)* <https://web.mon.bg/bg/1699> [последно влизане 31.07.2022]
- Учебна програма по родинознание за II клас (общообразователна подготовка) (в сила от учебната 2021 – 2022 година)* <https://web.mon.bg/bg/1699> [последно влизане 31.07.2022 г.]

References

- Angelova, R.** (2008). The dimensions of difference in Dragan Tsankov's "A Short Bulgarian History" (1866). *Past*, vol. 1, 42–51.
- Curriculum in National Studies for 1st grade (general education) (effective from the academic year 2021 – 2022)* <https://web.mon.bg/bg/1699> [last accessed 07/31/2022]
- Curriculum in National Studies for grade II (general education) (effective from the 2021-2022 academic year)* <https://web.mon.bg/bg/1699> [last accessed

- 07/31/2022]
- Curriculum on the Surrounding World for grade I (general education)*
<https://web.mon.bg/bg/1699> [last accessed 07/31/2022]
- Curriculum on the Surrounding World for grade II (general education)*
<https://web.mon.bg/bg/1699> [last accessed 07/31/2022]
- Danova, N.** (1993). The notion of the "different" in the Balkans: the image of the Greek in Bulgarian literature in the 15th – mid-19th centuries. *Historical Review*, Vol. 6, 3–35.
- Getova, D., Kachamakova, N., Rusimova, D.** (2016). *Surrounding World for 1st grade*. Sofia: Prosveta Az Buki.
- Getova, D., Kachamakova, N., Rusimova, D.** (2021). *National Studies 1st grade*. Sofia: Prosveta Az Buki.
- Dimitrova, Lyubima.** (2003). On Difference as a Sociocultural Problem and Literary Education. *Bulgarian language and literature*, vol. 4, 62–64.
- Kabasanova, M., Manolov, K., Stoyanova, P.** (2008). *Surrounding World for second grade*. Sofia: Prosveta.
- Kazakov, G.** (1998). The image of the "different" in Bulgarian history textbooks (based on materials from history textbooks for grade 11). *Literature*, № 19, 3–7.
- Kirilova, L.** (2019). The image of the different. *Harmony in differences. Collection of reports. Scientific conference "Harmony in differences" Sofia, 10.12.2019*. Composed by Zh. Nazarska, St. Shapkalova. Sofia: AI "About letters - About letters", pp. 440–443.
- Kulina, E., Georgieva, R., Kasabova, M.** (2017). *Surrounding World for first grade*. Sofia: Pythagor, Zlatnoto pate
- Kulina, E.** (2017). *Surrounding World for second grade*. Sofia: Pythagor, Zlatnoto pate.
- Mircheva, I.** (2016). *Surrounding World for 1st grade*. Sofia: Anubis.
- Mircheva, I.** (2017). *Surrounding World for 2nd grade*. Sofia: Klet Bulgaria.
- Mircheva, I.** (2021). *National Studies for 1st grade*. Sofia: Klet Bulgaria.
- Mutafchieva, V.** (1994). Folklore thinking and the image of the "different". *Problems of culture*, vol. 2–3, 16–22.
- Naidenova, L., Zafirova, L., Lazarova, S.** (2016). *Surrounding World for 1st grade*. Sofia: Prosveta.
- Naidenova, L., Zafirova, L., Lazarova, S.** (2021). *National Studies for 1st grade*. Sofia: Prosveta.
- Petrova, V., Yanakieva, E., Parvanova, J., Stoyanova, R.** (2017). *Surrounding World for 1st grade*. Sofia: Bulvest 2000.
- Petrova, V., Yanakieva, E., Parvanova, J., Stoyanova, R.** (2017). *Surrounding World for 2nd grade*. Sofia: Bulvest 2000.
- Petrova, V., Yanakieva, E., Parvanova Y., Stoyanova, R.** (2021). *National Studies for 1st grade*. Sofia: Klet Bulgaria.
- Stefanova, T., Dimitrova, S., Marina, Z., Ananieva, G.** (2017). *Surrounding World for 2nd grade*. Varna: Bit I tehnika

- Vasileva, E., Tsvetanska, S. (2008).** *Surrounding World for 2nd grade*. Sofia: Prosveta.
- Vasileva, E., Tsvetanska, S. (2016).** *Surrounding World for 1st grade*. Sofia: Prosveta Plus.
- Vasileva, E., Tsvetanska, S. (2017).** *Surrounding World for 2nd grade*. Sofia: Prosveta Plus.
- Vasileva, E., Tsvetanska, S. (2021).** *National Studies for 1st grade*. Sofia: Prosveta plus.
- Zafirova, L., Lazarova, S. (2017).** *Surrounding World for 2nd grade*. Sofia: Prosveta.

Author Info:

Krasimira Dimcheva Uzunova
teacher, PNUP in DG „Radost”
Burgas
e-mail: sinergona@abv.bg